

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIATSHUNOSLIK FANLARINI O'QITISHDA MUAMMOLI O'QITISH USHLUBLARDAN FOYDALANISHNING METODIK XUSUSIYATLARI

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ПРИРОДОВЕДЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

METHODOLOGICAL FEATURES OF THE USE OF PROBLEM METHODS IN TEACHING NATURAL SCIENCES IN PRIMARY SCHOOLS

M.I.Nuriddinova¹

1.-O'zbekiston – Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston.

Nuriddinova M.I.
Nuriddinova Maysara
Ikramovna – PhD,
O'zbekiston – Finlandiya
pedagogika instituti
(PhD), dotsent
Nuriddinovamajsara@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda innovasion ushlublardan foydalanishning metodik xususiyatlari tahlil etilgan. Bunda tabiatshunoslik darslarini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishning afzalliklari haqida so'z yuritilib, dars jarayonida didaktik o'yinlar, integrasion usullar, muammoli ta'lim usullaridan keng foydalanish haqida ma'lumotlar keltirilgan. Xususan, tabiatshunoslik fanlarini o'qitish jarayonida muammoli usullardan foydalanish atroflicha tahlil etilgan va shu asosda tegishli xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, metod, usul, dars, innovasion texnologiya, didaktik uyinlar, integrativ usullar, muammoli ta'lim, muammoli dars, muammoli savollar.

Аннотация. В этой статье раскрывается сущность использования методических приёмов по инновационной технологии на уроках природоведения в начальных классах. Прилагаются, материалы по методическим особенностям использования современной технологии на уроках природоведения, в использования дидактических игр, интегративные методические приёмы и организации проблемных уроков. В статье также рассматриваются задачи проблемных уроков и делаются выводы о том, что в каждом уроке природоведческих дисциплин в начальном классе можно создать проблемные ситуации, которые ученики смогут решать самостоятельно или же отвечать на заданные вопросы.

Ключевые слова: обучения, воспитания, методы, методические приёмы, урок, инновационная технология, дидактические игры, интегративные методы, проблемное обучение, проблемный урок, проблемные вопросы.

Abstract. This article analyzes the methodological features of the use of innovative methods in the teaching of natural sciences in primary school. It discusses the advantages of organizing science lessons on the basis of modern technologies, provides information on the widespread use of didactic games, integration methods, problem-based learning methods in the teaching process. In particular, the use of problem-based methods in the teaching of natural sciences has been analyzed in detail and appropriate conclusions have been drawn on this basis.

Keywords: Education, Training, Method, Method, Lesson, Innovative Technology, Didactic Games, Integrative Methods, Problem-Based Learning, Problem-Based Lesson, Problem-Solving Questions.

Kirish. Respublikamizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotning bugungi zamonaviy bosqichi ta'lim-tarbiya tizimi oldida demokratik jamiyatda erkin yashay oladigan, huquqiy madaniyati shakllangan, ijtimoiy munosabatlarga kirishimli, umuminsoniy qadriyatlarga yo'nalgan ijtimoiy faol, ma'naviy jihatdan yetuk yoshlarni tarbiyalash vazifasini qo'ymoqda.

Hozirgi kunda o'quvchilarni zamon talabiga mos qilib o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish bilan bir qatorda, ta'lim jarayonini ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etishni taqozo etmoqda. Bu jamiyatda o'z qarashlari shakllangan, keng fikrga ega, ijodkor, qobiliyatli, egallagan bilimlarini hayotga tadbiq eta oladigan, davr talabiga mos yashab mehnat qiladigan, madaniyatli, odob-ikromli, odamgarchilik xususiyatlariga ega bo'lgan, jismoniy jihatdan barkamol yoshlarni tarbiyalash talabini qo'ymoqda.

Jamiyatimizda bo'layotgan o'zgarishlar o'qitish metodikasida nazariy va amaliy jihatdan davr talabiga mos darsni tashkil qilishni talab etmoqda. Ma'lumki, dars ta'lim-tarbiya jarayonining markazi hisoblanadi. Shuning uchun ham taniqli olimlar bilan metodistlar, ijodkor o'qituvchilar, bugungi dars qanday bo'lishi kerak, u oldingi o'tilgan darsdan nimasi bilan farq qilishi lozim degan savolga javob qidirmoqda.

Shuning uchun ham davr talabiga mos kadrlar tayyorlashda maktabning o'rni katta ekanligi hamamizga ma'lum. Shu bois, maktabda darsga alohida ahamiyat qaratiladi va o'qituvchining zamon talabiga mos dars o'tishi talab etiladi.

Adabiyotlarning tahlili. Ko'rsatish lozimki, boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida o'quvchilarga jonli va jonsiz tabiat to'g'risida aniq bilimlar berish, ularning o'zaro bog'liqligini ochib berish, odam organizmini va uning salomatligini saqlash to'g'risida ma'lumotlar berish, tabiatda kuzatishlar o'tkazish o'quv va ko'nikmalari bilan qurollantirish, tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyliklarini ko'paytirishga qaratilgan insonning mehnat faoliyati bilan tanishtirish, jonajon tabiatga muhabbat uni muhofaza qilishga intilishni tarbiyalash kabi masalalar yoritiladi. Bunda o'quvchilarga odamlar mehnati atrof tabiat bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatish g'oyat muhimdir.

Bugungi kunda tabiatshunoslik darslarining samaradorligini oshirishda fanlararo bog'lanish uslublardan foydalanish alohida ahamiyatga ega bo'lib, boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida integrasion usullardan foydalanishning asosiy negizi hisoblanadi.

Ma'lumki, hozirgi zamonda tabiatni muhofaza qilish, ekologik ta'lim va tarbiya berish masalalari eng asosiy va dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Asosan boshlang'ich sinflarda bu masalalarni qanday hal etish, qaysi metodlardan foydalanish, qaysi fanlarda bu tushunchalarni bolalarga yetkazish, hozirgacha o'z yechimini topolmay kelyapti.

Ushbu muammolarni hal etishda fanlararo bog'lanish muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa hozirgi kunda uning asosini tabiatshunoslik bo'yicha bilimlar tashkil etib ularni integrasion usullar bilan yoritish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bu bilan bir qatorda tabiatshunoslik darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Ayniqsa 1-2 sinflarda "atrofimizdagi olam" fanini o'qitishda to'rtli didaktik o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Didaktik o'yinlar orqali o'qituvchilar o'quvchilarga tabiat jismlari, tabiat hodisalari haqida ma'lumot berib, bu bilan birgalikda ularning faolligini oshirishadi va fanga nisbatan qiziqishlarini o'yg'otishadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning turli xil bir-biriga bog'lik bo'lgan bosqichlari mavjud bo'lib, tayyor bilimlarni o'quvchilar ongiga yetkazish, esga olish, esda saqlash, qayta yodga tushirish, so'zlab berish, yozma ifodalash kabi holatlari, bilish, tushunish darajalarini ifodalaydi. Bu darajada bilim oluvchidan ijodiy yondashuv talab etilmaydi. O'zlashtirishning keyingi darajalarida esa o'quvchilar olgan bilimlarini amalda tatbiq etish, ma'lum natijalarni qo'lga kiritish, to'ldirish, boyitish, o'zgartirish, o'zining mustaqil nuqtai nazariga ega bo'lish talab etiladi. Bu o'zlashtirish darajalari uchun muammoli yondashuv muhimdir. Jumladan, boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslarida ham muammoli ta'lim usullaridan foydalanish mumkin. Albatta, o'quv jarayonini muammoli tarzda tashkil etish sinfga o'ziga xos psixologik jihatdan yondashuvni talab etadi.

Tahlil va natijalar. Buning uchun, o'qituvchi va sinf o'rtasida hyech qanday psixologik to'siq bo'lmasligi, aksincha, iliq psixologik muhit yaratilishi lozim. Psixologik tusiqni olish uchun tanishuv treningi o'tkazish tavsiya etiladi. Tanishuv treningida har bir o'quvchi o'zining ismini aytib, o'zida mavjud bo'lgan biror bir fazilatni ifoda etishi lozim. So'ngra bugungi mashg'ulotlarni samarali o'tkazish qoidasi qabul qilinadi. Ushbu jarayon sinf bilan birgalikda amalga oshiriladi. O'qituvchi bugungi mashg'ulotning samaradorligini ta'minlash uchun o'quvchilar qanday koidalarga amal qilishi lozimligini sinfdan suraydi.

Mashg'ulotning samaradorligini ta'minlash uchun, quyidagi qoidalarga amal qilish tavsiya etiladi: gapni bo'lmaslik, bir-birini eshita bilish, bir-birini tinglay olish ko'nikmasi, navbat bilan gapirish ko'nikmasi, qo'l ko'tarish qoidasiga amal qilish, sabr-toqatli bo'lish va o'zaro hurmat kabilar. Darsni muammoli tarzda tashkil qilish uchun, birinchi galda o'quvchi bahs-munozara yuritishga, fikrlarini erkin bayon etishga, tanqidiy munosabat bildirishga tayyor bo'lishi lozim. Buning uchun qo'yiladigan muammolarga bog'liq bo'lgan tushunchalar beriladi. So'ngra muammoga oid aniqlik kiritilib, ma'lum xulosalar chiqariladi. Bu jarayon fikr-mulohazalarda ifodalanadi.

Boshlang'ich sinflarda muammoli darslardan foydalanish o'ziga xos metodik xususiyatlarga ega. Misol tariqasida, boshlang'ich sinf "Tabiatshunoslik" fanidan "Erta bahorda o'simliklar" mavzusidagi muammoli darsni keltirishimiz mumkin. Dars tabiat bo'yicha o'gkazilgan bahorgi ekskursiyadan keyin o'tkaziladi. Bunda o'quvchilar kunduzi quyoshning

balandligi qanday o'zgarganligini, kun uzunligini, ko'payganligini va isishning o'simlik va hayvonot dunyosiga qanday ta'sir ko'rsatayotganligini kuzatganlar.

Kirish suhbatida o'quvchilarga erta bahorda jonli va jonsiz tabiatda sodir bo'ladigan o'zgarishlar to'g'risida hikoya qilish taklif qilinadi. Ular sayrgohda ekskursiya vaqtida daraxtlarning yalang'och turganligini, yer chiriyotgan barglarning qalin qatlami bilan qoplanganligini, biroq ba'zi o'simliklar (boychechak, binafsha, chuchmoma, lola va h.k) gullayotganini albatta aniqlaydilar. O'quvchilar ekskursiya jarayonida ko'rgan o'simliklari, ba'zi o'simliklar (boychechak, binafsha, chuchmoma, lola va h.k) gullayotganini aytib berishadi. Shundan keyin, o'qituvchi tomonidan "Erta gullovchi o'simliklar" tushunchasi kiritiladi, uning ma'nosi ochib beriladi, keyin nima uchun, nima sababdan sanab o'tilgan o'simliklarni erta gullovchilar deb aytilishi aniqlanadi. Bu o'simliklar bolalarga ekskursiyadan tanish, shunga ko'ra o'qituvchi o'quvchilarni ularning farqiga bora olishlarini tekshirish uchun savollar beradi. Buning uchun, sinf taxtasiga o'simliklarning nomlari: binafsha, chuchmoma, boychechak, lola va boshqalar yozib qo'yiladi.

O'quvchilar bu nomlarni o'qib, o'simlikni gerbariy yoki ko'rgazmali quroldan ko'rsatadilar va uning nomini aytadilar. Keyin, sanab o'tilgan o'simliklarning har birini qarab chiqish va ta'riflash taklif qilinadi. O'simliklarning organlari taqqoslanganda o'qituvchi muammoli o'qitish metodidan foydalanadi, nima uchun lola, boychechak, binafsha, chuchmoma erta gullaganligi aniqlanadi. Buning uchun, o'quvchilar o'simliklarning tashqi tuzilishini o'xshashligi va xilma-xilligi to'g'risida xulosalar chiqarishlari kerak. Bu bilimlar dars jarayonida yangi materialni o'rganish va qo'yilgan muammoni butunlay hal qilish uchun tayanch bo'ladi.

O'qituvchi kirish hikoyasi oldidan topshiriqlar bajartirib, o'simliklardagi o'xshashlik faqat yer usti organlaridagina emas, balki yer osti organlarida ham bo'lishini belgilaydi va o'z xikoyasini binafsha, chuchmoma, boychechak, lola ildizlarini ko'rsatish bilan namoyish qiladi. O'quvchilarning ekskursiyadagi kuzatishlariga asoslanib, o'qituvchi erta gullovchi o'simliklarni qayerda (quyosh ko'p tushadigan joylarda) kurganliklarini aniklaydi.

Javoblarni umumlashtirib, o'qituvchi o'quvchilarni shunday xulosaga olib keladi: erta gullovchi o'simliklarda yil davomida yer osti organlarida oziq moddalar to'planadi, ulardan o'simliklar bahorda foydalanadi. Bahorgi o'sish jarayonining ko'chayishiga bu xilda to'plangan oziq moddalar yordam beradi. O'simliklarning erta gullashini o'quvchilar oziq moddalar zaxirasining bo'lishi va bahorgi issiq bilan tushuntirishlari kerak.

Muammo quyilishi va uni mustaqil hal qilinishi bolalarning bilishga qiziqishini, ya'ni ularning bilimlarni egallashga va masalalar yechishni o'rgatishga bo'lgan intilishlarini rivojlantirish uchun rag'batlantirish bo'lib xizmat qiladi. Muammoni hal qilishda asosiy vaqtni amaliy ish egallaydi. Chunonchi, "Kuz", "Qish", "Bahor" (2-sinf) mavzularini o'rganishda o'quvchilar oldiga quyidagi muammoli savollarni quyish mumkin: nima uchun kuzda qushlar issiq o'lkalarga uchib ketadilar, nima uchun ba'zi hayvonlar qishda uxlashadi, nima uchun kuzda sovuq tushadi va hokazo.

O'quvchilar oldiga u yoki bu muammoni quyishda ularning har biri qanchalik dars mazmunidan kelib chiqayotganligini, didaktik va tarbiya maqsadlariga xizmat qilishini puxta hisoblab chiqish kerak. Bu talablarga javob bermaydigan muammolarni quyish faqat darsda qarab chiqilayotgan masalalarning mohiyatini aniqlashga xalaqit beradi. Shuningdek, o'quvchilar oldiga ular zarur bilimlarga ega bo'lmasalar, ongli hal kilinishi uchun muammo quyish mumkin emas.

Taklif va xulosa. Shunday qilib, o'qituvchi darsning har xil bosqichlarida: materialni tushuntirish, amaliy ish, tajribalarni namoyish qilish jarayonida va hokazolarda uning mazmuniga qarab, muammoli vaziyatlar hosil qilishi va muammoli savollar qo'yishi mumkin. Faqat shuni esda tutish kerakki, boshlang'ich ta'limda, fanlarni o'qitishda muammoli yondashishda yetakchi rolni o'qituvchi o'ynaydi. O'qituvchi o'quvchilarning fikrlash mustaqilligini, amaliy va aqliy ishlarini, ularning bilish faoliyatini doimo izchillik bilan va mohirona rahbarlik qilgandagina muvaffaqiyatli rivojlantiradi. Buning uchun, birinchidan, eng avvalo sinfda mustaqil psixologik muhit, o'quvchilarga hurmat-ehtirom, ishonch va ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratish lozim.

Ikkinchidan, o'quvchilarni bilim olishini kafolatlovchi ishonchli metod va usullar bilan tanishtirish. Bu o'quvchilarning yaxshi o'qishiga, ta'lim-tarbiya olishda faollikka, ijodkorlikka olib boradigan foydali yo'nalishlardan biri bo'lib hisoblanadi.

Uchinchidan, darsni o'quvchilarni mustahkam, yaxshi bilim olishga (bu nazariy olgan bilimlarini hayotda qo'llay bilish degan so'z) yo'naltirish lozim. Bu esa o'quvchining o'z bilimiga va kuchiga ishonchini yanada oshirishiga olib keladi.

To'rtinchidan, darsda o'quvchilarning ijodkorlik va mehnatsevarlik faoliyatlari rivojlantiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quv materialini muammoli bayon qilish, uning isbotlanishini va zarur miqdordagi bilimlarning ongli o'zlashtirilishini ta'minlaydi, ularga bo'ladigan qiziqishni oshiradi va bolalar tafakkurini faollashtiradi. Bu olingan bilimlarni faqat ongli qilibgina qolmasdan, balki ularning ishonchga aylanishiga ham yordam beradi. Shuningdek, o'quv materialini muammoli bayon qilish o'quvchilarda o'zlarining xususiy farazlarini aytib, ulardan faqat haqiqatga muvofiq keladiganlarini tanlab olishga imkon beradi, ya'ni ularda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Muhimligi, muammoli bayon qilish hissiyotli bo'ladi, shuning uchun ham o'rganishga qiziqishni oshiradi.

Shunday qilib, yuqorida keltirilgan materiallar asosida aytish mumkinki, tabiatshunoslik darslari orqali o'quvchilar o'zlari yashayotgan tevarak atrof, tabiat jismlari, tabiat hodisalari va tabiat qonuniyatlari haqida birlamchi tushunchalarga ega bo'lishadi. Ularni asrab avaylash, uchun harakat qilishadi. Bu esa o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar beradi.

Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalar, ilg'or texnologiyalar-

ning qo'llanishi, darslarning rang-barang qiziqarli tarzda tashkil etilganligiga olib kelishi bilan birga o'quv materiallarini chuqur o'zlashtirishlariga ham keng imkoniyatlar yaratadi. Shunday ekan, har bir o'qituvchi o'qitishning ilg'or, samarali usullarini izlashi yoxud an'anaviy usullardan ijodiy foydalanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mavlyanova R., Raxmankulova N. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi innovatsiya va integratsiyasi. – T.: “Voriz-Nashriyot”, 2017.
2. Nuriddinova M.I. Boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslik fanlarini o'qitishda muammoli ta'lim elementlaridan foydalanishning metodik xususiyatlari. // “Innovation jarayonlarni rivojlantirishda olimlarning o'rni” mavzusidagi olimlar va iqtidorli talabalarning Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Samarqand, 2017.
3. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslikni o'qitishning uslub va shakllari. – Samarqand, 2019.
4. Nuriddinova M.I. Tabiatshunoslikni o'qitish asoslari va metodikasi. – Samarqand, 2022.